

УКРАЇНОЗНАВЧА СКЛАДОВА ЗМІСТУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Стаття висвітлює деякі аспекти підходу до викладання фахових дисциплін у вищій гуманітарного спрямування з позицій українського народознавства, зумовленого насамперед дедалі більшою роллю гуманітарних знань, пошуків нових імпульсів, здатних позитивно вплинути на історичні процеси, духовний розвиток і виховання людини. Підкреслено, щовміння забезпечити навчальне середовище, яке сприяє розумінню національної самоідентифікації людини, визначено як одну з найважливіших компетентностей педагога XXI ст.

Ключові слова: народознавство; гуманітаризація; духовний розвиток; навчання та виховання особистості.

Народознавство – це наука про людину. Знання цієї науки необхідне для глибокого розуміння історії та культури народів на всіх етапах розвитку людського суспільства. Історія народу – це історія його боротьби за свої ідеали, історія його світогляду, народних знань, вірувань, обрядів і звичаїв, його культури й фольклору. Народне життя багатогранне й тільки вивчення всіх сторін цього життя дасть змогу створити справжнє народознавство. Свого часу І. Я. Франко писав, що термін «народознавство» означає власне щось більше, ніж те, що становить сферу нашої науки. Бо ж пізнати народ – то значить пізнати людей, що мешкають на певній території... Народознавство – це наука, яка стягує до себе й об'єднує в одне ціле всі науки, усі галузі людських знань [5, с. 254–255]. М. Драгоманов у своїх наукових розвідках оперував поняттям українознавства. Цей термін підтримав М. Грушевський, конкретизувавши як українознавство й наголосивши, що воно як інтегруюча універсальна система наукових знань має охоплювати всі наукові дисципліни про український народ та Україну. Українознавство – це «виховна навчально-інтегративна система, спрямована на вироблення гуманістичних життєвих принципів, їх знання та розуміння початків та етапів, рушійних сил розвитку України, організацію, дослідження подальшого поступу української людини, нації, держави як природних та історичних феноменів, світового українства» [6, с. 31]. Уміння забезпечити навчальне середовище, яке сприяє розумінню національної самоідентифікації кожної особистості і формує її внутрішній духовний світ визначено найважливішою компетентністю педагога XXI ст.

Аналіз досліджень і публікацій. Питаннями застосування народознавства в становленні особистості займалися Т. Воропасва, С. Гончаренко, Т. Дем'янюк, Ю. Мальований, В. Павленко, К. Чорна, В. Чорнобай, Г. Шах та ін. До проблем використання засобів народознавства для гуманітаризації навчально-виховного процесу в педагогічних ВНЗ зверталися Д. Тхоржевський (виховання національно-свідомої особис-

тості студентів), Г. Шах (підготовка майбутнього вчителя до виховної роботи засобами народознавства). Значний інтерес становлять наукові праці про використання українського народознавства в навчально-виховному процесі (Н. Заячківська, В. Зелюк, Л. Клименко, В. Коротєєв, Е. Левітан, М. Стельмахович, С. Франків, В. Шарко). Незважаючи на значний доробок вищезазначених науковців, проблема гуманітаризації процесу навчання у ВНЗ засобами народознавства недостатньо вивчена, методика викладання залишається здебільшого традиційною: переважає застосування таких форм і методів, кінцевою метою яких є лише набуття спеціальних знань і вмінь.

Постановка проблеми та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Людина прагне до самовдосконалення професійно та духовно. Звідси виникає актуальність проблеми: інтеграція гуманітарних знань на рівні асиміляції, синтезу, цілісності (Р. Гуревич), відродження загальної культури, котра б базувалася на знанні та примноженні багатих народних традицій, залученні народної мудрості до різних галузей знань, аналізі внутрішньої гуманітаризації через насичення викладання теоретичних та практичних дисциплін народознавчим змістом, який, маючи загальнолюдське значення, притаманний високим взірцям у сфері гуманітарних наук.

Формулювання цілей статті. Метою статті є насичення підготовки майбутніх викладачів засобами українського народознавства, адже ця дисципліна інтегрована, багата за змістом і методичними можливостями різнобічного впливу на когнітивну, емоційно-оцінну та поведінкову сфери студента.

Виклад основного матеріалу. Провідними тенденціями оновлення сучасного українського педагогічно-освітнього простору є поширення нововведень за умов збереження національних традицій та національної ідентичності, збільшення гуманітарної складової в освіті в цілому через введення українознавчої дисципліни. Сьогоднішня основна мета вищої педагогічної освіти – формування нового менталітету, тобто формування людини з гуманістичним світоглядом і

такими властивостями, як цілісність особистості, миролюбність, добросердечність, здатність до вибору в оцінках і вчинках, коректність, толерантність до іншої думки. Майбутні вчителі покликані утверджувати загальнолюдські та національно-духовні цінності; усвідомлювати, що наукові знання, найновіші технології мають сенс лише тоді, коли спиратимуться на високий рівень морально-духовної вихованості її носіїв. Учитель повинен розуміти, наукові відкриття будуть сприяти суспільному розвитку, чи не зашкодять вони людям.

Важливими напрямками діяльності вітчизняних вищих навчальних закладів є гуманітаризація навчально-виховного процесу, органічне поєднання в ньому національного та загальнолюдського. Про це йдеться в Національній доктрині розвитку освіти у XXI столітті, Державній національній програмі «Освіта», Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Положенні про державний вищий навчальний заклад».

У всьому світі освіта розвивається національним шляхом і, підтримуючи кращі традиції, потрібно впроваджувати у вищі етнокультурні технології, які забезпечать розуміння унікальності української культури, спираючись на національні традиції й цінності. Виникла необхідність пошуку ефективних інноваційних технологій підготовки фахівців у вищій, експериментального відпрацювання шляхів їх реалізації етнокультурними засобами. Кожне покоління робить вибір, шукає засоби формування активної, творчої особистості. Неможливо побудувати стратегію життєдіяльності без урахування досвіду й традицій попередників. Байдуже ставлення до культурної спадщини призводить до порушення спадкоємності в розвитку суспільства, культури й освіти, до втрати духовних надбань народу.

У процесі підготовки майбутніх викладачів важливо створити можливість вибору форм, методів, засобів навчання й виховання, які забезпечать повноцінну готовність до фахової діяльності, адже зростає потреба у фахівцях, котрі мають знання й духовний потенціал, який ґрунтується на традиційних моральних і культурних цінностях.

У зв'язку з вищезазначеним виникають суперечності між потребами суспільства щодо рівня інтелектуального та духовного розвитку особистості майбутніх фахівців і реальним станом їх підготовки у вищій, між зростаючими можливостями гуманітаризації засобами українського народознавства під час вивчення спеціальних дисциплін і відсутністю ефективних методик їхнього використання в процесі навчання.

Проведений аналіз наукової літератури з українознавства дозволив зробити висновок, що народні знання, звичаї, традиції – це дієвий навчально-виховний засіб, адже український народ створив систему цінностей, які допоможуть вирішити складні педагогічні завдання, створивши методи, засоби; є народна педагогіка й психологія, проте сучасні педагоги недостатньо досліджують, узагальнюють, науково аранжують і використовують під час підготовки фахівця народознавчі знання. Вища освіта повинна мати сучасний науковий зміст, але не можна залишити її без національного характеру, адже «яскравість націо-

нальних рис прямо пропорційна рівню інтелектуальної обдарованості», а «геній завжди в психологічному смислі глибоко національний» (О. Куликівський).

Здійснені нами спостереження навчально-виховного процесу в ІДГУ дозволяють зазначити, що студенти з початковим рівнем сформованості гуманітарних знань, які частково позбавлені національних ознак, стоять у розумовому відношенні нижче від студентів достатнього й високого рівня. Тому вивчення у вищих навчальних закладах українського народознавства запобігає історичному безпам'ятству, бездуховності, сприяє долученню до сучасної науки й культури через культуру, яка дісталась нам у спадок.

Психолого-педагогічні дослідження, індивідуальні бесіди зі студентами, анкетування дозволяють визначити народознавчі знання як унікальне багатожанрове навчально-методичне забезпечення, котре містить значну інформацію, що дозволяє наповнювати навчально-виховний процес інтелектуально та духовно. Студенти одержують уявлення про духовно-матеріальне надбання нації, що створює мотивацію для збереження й примноження етнокультури, удосконалення власного морально-духовного досвіду. Виявлено потребу застосовувати елементи українського народознавства під час викладання спеціальних дисциплін; використовувати обізнаність студентів і викладачів щодо українського народознавства для вдосконалення навчального процесу; формувати здатність до естетичної оцінки духовних цінностей і бажання застосовувати українські народні надбання; формувати вміння за допомогою народознавства оригінально, нешаблонно вирішувати професійні завдання. Народознавство – інтегроване, багате за змістом і методичними можливостями різнобічного впливу на когнітивну, емоційно-оцінну та поведінкову сфери студента; може виконувати різні педагогічні функції: засіб навчання, джерело інформації, засіб оновлення й доповнення навчального матеріалу, джерело науково-дослідницької роботи, засіб виховання та ін.

Важливим засобом є народознавчі знання, котрі містять у собі «ментальну скарбницю» (В. Ларцев); етнічна ментальність «закріплюється досвідом багатьох поколінь і передається у спадщину» (Р. Додонов). Ми поділяємо позицію цих дослідників, які приділяють значну увагу формуванню «історичного, етнічного іміджу» України, адже через усвідомлення свого історичного, етнічного, родинного коріння формується особистість.

Як зазначає А. Кочубей, визначено доцільність викладання педагогічного аспекту українського народознавства, який передбачає обґрунтування ефективності впливу народного досвіду, прогресивних традицій щодо формування особистості майбутніх викладачів відповідно до їхніх психофізіологічних та етнічних особливостей, підходів до визначення змісту, відбору навчального матеріалу та складання навчальних програм і виховних планів; аналіз народного досвіду з розумового, морального, громадянського, правового тощо виховання; критичне осмислення й перенесення його ідей у підготовку майбутніх фахівців [4, с. 45].

Обґрунтовано, що використання засобів народознавства для підготовки студентів сприяє кращому розвитку інтелекту, духовності, творчо-фахових здібностей тощо. Тому ми теж вважаємо, щословесні методи й засоби є найважливіші, бо словом науково-педагогічний працівник спонукає студента до роздумів над почутим, до його осмислення й усвідомлення. Народознавчий матеріал (прислів'я, гумор, народні знання, турніри красномовства, виступи-презентації народних знань, український фольклор та ін.) є дієвим доповненням до викладання спеціальних дисциплін. Наприклад, під час опрацювання складних тем, доповнивши зміст основного матеріалу авторськими студентськими задачами, створеними на основі народознавчого матеріалу, допомагаємо слабкому студентові краще опанувати матеріал. Зроблено висновки, що самостійну роботу з книгою потрібно активізувати, щоб комп'ютер не витіснив книгу з життя студентів. Засобами активізації можуть бути читачські конференції за матеріалами наукової творчості авторів, поєднані однією тематикою.

За допомогою наукових методів і засобів (кінофрагменти, електронні підручники, зразки декоративно-ужиткового мистецтва) студенти мають можливість глибше усвідомити значення народної культури та народного фольклору, спостерігати процес праці народних умільців. На думку А. Кочубей, технічні засоби (відео, компакт-диски, медіаосвіта) є допоміжними, тому важливо забезпечити органічне поєднання їх зі словами викладача та іншими засобами, щоб формувати в студента вміння самостійно мислити, адже в сучасних умовах самостійність стає професійно необхідною рисою особистості фахівця. Наприклад, за допомогою комп'ютерної графіки створити національну символіку, яку можна використати для розпису писанок, додатковим завданням може бути опис значення цих символів; створити освітній Web-сайт (електронний посібник тематичних (народознавчого змісту) авторських задач) [4, с. 57].

Практичні методи та засоби: складання власного родоводу або родинної історії вітчизняних науковців із метою зацікавлення національними традиціями та історією рідного краю; створення авторських задач на основі народознавчого матеріалу. В українському народознавстві є достатньо інформації, яка доповнить, наприклад, мову-символи геометрії: народні знання з геометрії, символічна компактна мова українських писанок, прислів'я та приказки, народні пісні та народний музичний інструментарій.

«Де співають, там охоче лишайся жити, лихі люди не мають пісень», – радив Ф. Шиллер. За словами В. Верховинця, пісня і танець – це рідні брат і сестра. Як у пісні виливаються жарти, радощі й страждання народні, так і в танці та іграх народ проявляє свої почуття [1, с. 43]. Климент Квітка вказував на необхідність вивчення народної музики в поєднанні з тим середовищем, де вона звучить. Він разом із Лесею Українкою, Опанасом Сластіоном та Філаретом Колесою вперше записав за допомогою фонографа народні думи у виконанні кобзарів та лірників, тим самим зберігши їх для нащадків. Вивчення музичного фольклору, безумовно, вимагає спеціальної підго-

товки. Не достатньо уміти користуватися аудіо- чи відеоапаратурою, треба також добре знати середовище побутування фольклору, особливості говірки, крій одягу, історію регіону, а також уміти осмислювати явище, висувати гіпотези, реконструювати втрачені ланки обряду чи звичаю. Як слушно зазначає Анатолій Іваницький, народну музику треба вивчати незалежно від естетичних поглядів, які склалися у сфері професійного мистецтва [2, с. 36]. Отже, предметом вивчення музичної етнографії є музичний фольклор (пісні, танці, інструментальна музика, народні музичні інструменти, традиції, обряди, у яких звучить та чи інша музична мелодія) у нерозривному зв'язку зі сферою його побутування.

У результаті застосування засобів народознавства (прислів'я, приказки, гумор, пісні, народні та ін.) у поєднанні з традиційними засобами ефективніше формуються в майбутніх викладачів інтелектуальні та духовно-моральні риси; забезпечується здатність самостійно вирішувати професійні питання, враховуючи досвід народу.

З метою практичного підтвердження одержаних результатів експерименту та їхньої важливості для педагогічної науки було досліджено вплив комплексу засобів народознавства на сформованість спеціальних знань і вмінь та їхній залишковий рівень. Для цього бакалаврам спеціальності «Музичне мистецтво» ІДГУ було запропоновано виконати тестову роботу (питання, задачі, ситуації тощо). Ми аналізували такі компоненти народознавчої діяльності: вміння аналізувати й застосовувати народознавчі знання під час фахової діяльності; знання народних звичаїв і традицій; уміння самостійно вирішувати фахові завдання, враховуючи інтелектуальний і духовно-моральний досвід українського народу. Результати проведеного аналізу тестової роботи дають підстави стверджувати про достатній рівень сформованості гуманітарних знань (у середньому на 58 %). Установлено, що методика гуманітаризації навчання засобами народознавства зумовила підвищення інтелектуального рівня та духовно-моральних рис майбутніх фахівців, інтересу студентів до навчання завдяки використанню засобів народознавства.

Висновки та перспективи подальших розвідок.

Включення студентів у спільну продуктивну діяльність із використанням народознавчих знань, орієнтованих на підвищення ефективності інтелектуального й духовно-морального розвитку, сформованість готовності науково-педагогічних працівників ВНЗ гуманітарного спрямування до використання засобів народознавства в процесі підготовки майбутніх викладачів мають велике значення для формування гідної самоідентифікованої особистості. Визначено критерії за якістю фахової підготовки засобами народознавства: усвідомлення значення інтелектуального розвитку для майбутньої фахової діяльності; об'єктивне оцінювання наявності в себе та інших духовно-моральних цінностей; якістю етнологічної підготовки: оволодіння знаннями про духовні та матеріальні національні цінності; формування національної свідомості майбутнього фахівця; здатність застосовувати засоби народознавства для самовдосконалення, що

передбачає вдосконалення змісту системи освіти з переорієнтацією на гуманізацію навчального процесу в контексті українознавства.

Отже, український народ має давні родинні традиції, які розвивалися протягом віків. Час, звичайно, вносить свої корективи й новизну, проте варто збе-

регти неперехідні цінності, які виробив народ: шанування Роду, поклоніння пам'яті Предків, дбайливе ставлення до дитини та літніх людей. Усе це неможливе без глибокого знання світоглядних основ, народних норм моралі, звичаєвості свого народу [5, с. 408].

ЛІТЕРАТУРА

1. Верховинець Я. В. М. Верховинець // Теорія укр. нар. танцю. – К., 1991.
2. Іваницький А. І. Українська музична фольклористика (методологія і методика) / А. І. Іваницький. – К.; Тернопіль: АСТОН, 2002.
3. Кононенко П. Українознавство / П. Кононенко. – К., 1994. – 320 с.
4. Кочубей А. В. Народнознавство: [навчальний посібник] / Кочубей А. В. – Рівне: НУВГП, 2009. – 144 с.
5. Лозко Г. С. Українське народознавство / Лозко Г. С. – 2-е вид., доповнене та перероблене. – К.: Видавництво «АртЕк», 2004. – 472 с.
6. Франко І. Найновіші напрямки в народознавстві: [збір. тв.: у 50-ти т.] / І. Франко. – К., 1986. – Т. 45. – С. 243–261.

Бухнієва Е., Ізмаїльський державний гуманітарний університет, г. Ізмаїл, Україна

УКРАИНОВЕДЕНИЕ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ЧАСТЬ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Статья освещает некоторые аспекты подхода к преподаванию специальных дисциплин в высшем учебном заведении гуманитарного направления с позиций украинского народоведения, обусловленного все большей ролью гуманитарных знаний, поисков новых импульсов, способных положительно влиять на исторические процессы, духовное развитие и воспитание человека. Подчеркнуто, что умение обеспечить учебную среду, способствующую пониманию и определению национальной самоидентификации человека, определено как одна из основных компетентностей педагога XXI в.

Ключевые слова: *украиноведение; гуманитаризация; духовное развитие; обучение и воспитание личности.*

Bukhnieva O., Ismail State Humanistic University, Ismail, Ukraine

UKRAINIAN STUDY AS AN INTEGRAL PART OF HIGH EDUCATION

The article covers some aspects of approach to the teaching of special disciplines in higher educational establishments of humanitarian direction from the position of Ukrainian study. It is caused by the growing role of human knowledge. In the article the new impulses of searching the positively influence of the historical of the person is discussed. It was emphasized that the ability to provide a learning environment which promotes the understanding and definition of national identity a person is defined as one of the core competencies of the teacher of the XXI century.

Keywords: *the history of Ukrainian; intellectual development; education of the individual; humanitarian direction from the position of Ukrainian study.*

Рецензенти: д-р пед. наук, професор О. С. Цокур;
канд. пед. наук, доцент В. А. Трунова

© Бухнієва О. А., 2016

Дата надходження статті до редколегії 04.06.2016